

МЕТОДОЛОГИЈА ПРОУЧАВАЊА ПЕРИОДИКЕ У ИНСТИТУТУ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ: ПРВИХ ПЕДЕСЕТ ГОДИНА

Институт за књижевност и
уметност, Београд

Апстракт: Циљ овога рада јесте да кроз праћење историје пројекта за проучавање српске књижевне периодике у Институту за књижевност и уметност представи методологије проучавања које су установљаване и примењиване, континуитете и дисконтинуитете у њиховим начелима, и њихову актуелност, односно анахроност у садашњим проучавањима. Показује се, што је и теза рада, да је методологија проучавања неодвојива од организације истраживања и зависна од практичних организационих и финансијских могућности. У том смислу се у раду образлаже како су уместо планираног хронолошког енциклопедијског прегледа *Историја српске књижевне периодике* од 1768. до 1968, односно 1941, резултати истраживања исказани у истоименој едицији која није устројена хронолошки већ проблемски. Фокус анализе је на репрезентантивним методолошким текстовима, на основу којих је могуће извршити реконструкцију историјског тока тј. развоја методологије, а то је пре свега „Елаборат за *Историју српске књижевне периодике*“ као колективно дело првих сарадника пројекта *Историја српске књижевне периодике* (А. Петров, Ј. Деретић, В. Јовичић, В. Милинчевић, Д. Витошевић, В. Голубовић, Д. Иванић), пратећи текстови који су објављени уз њега у темату *Књижевне историје* након јавне расправе *О Елаборату* (1973), а затим и теоријски нацрт „За једну историју књижевне периодике“ Ђ. Вуковића (1983) и студија „Дигитализација (књижевне) периодике и методологија њеног проучавања“ (2011) М. Миљковића, Б. Андоновске и С. Бараћ.

Кључне речи: историја српске књижевне периодике, Институт за књижевност и уметност, историја књижевности, студије периодике, међугранске хуманистичке дисциплине, научна методологија, институционализација научних дисциплина, научни дијалог, српска књижевност, југословенска књижевност

Изучавање историје српске књижевне периодике, које је предузето у Институту за теорију књижевности и уметности, ма колико студиозно припремано, неизоставно наводи истраживача на читав низ проблема које мора да решава мимо утврђених приступа и критеријума. Непосредан аналитички рад на једном часопису [...] упућује истраживача на компилацију разних методолошких поступака. Да би аналитички савладао огромну материју, он не само што мора консултовати разне научне дисциплине за које, по природи ствари, не може бити подједнако компетентан него исто тако мора мирити и различите аналитичке инструменте и методе (Владимир Јовичић, 1979).

Књижевна историја (0350–6428), 54/177 (2022), стр. 107–143. / оригинални научни рад

82:005.71(497.11)

050.488(497.11)“1971/2021”

821.163.41.09

821.163.41(091)

<https://doi.org/10.18485/kis.2022.54.177.5>

I

Прошле, 2021, навршило се педесет година континуираног рада истраживачког пројекта који је своје трајање започео под називом *Историја српске књижевне периодике*. Пројекат, дакле, званично и у пуном капацитету делује од 1971. године. Како су његово покретање означили јавни наступи и чланци истраживача у часопису *Књижевна историја* још 1969, а 1970. његово оснивање одобрили чланови Савета Института за књижевност и уметност, и ова два годишта би се с једнаким правом могла сматрати почетним. Са свим променама у свом имену и сарадничким саставима – до данашњег Научног одељења *Периодика у историји српске књижевности и културе*, формираног у складу с новом организацијом Института за књижевност и уметност – овај колективни истраживачки подухват по дужини свог трајања представља реткост у српској и југословенској, као и у европској хуманистици.

Опет, сличног трајања је пројекат компаратистике тј. упоредног истраживања српске књижевности у Институту (од 1972), а дуготрајнијим од свих могао би се сматрати пројекат истраживања теорије књижевности и уметности – будући да је Институт за књижевност и уметност (у даљем тексту: ИКУМ) и произишао из Центра за теорију књижевности и уметности основаног 1960. године при Филолошком факултету, а врло брзо, 1962, издвојен као самостална институција, Институт за теорију књижевности и уметности (в. Матицки 2002, Ђорђевић 2012). За ову прилику важна је чињеница да је ИКУМ, будући да су се унутар њега раслојиле пре свега истраживачке тенденције, 1970. године званично подељен на два одељења.

У научном и правном смислу за оснивање пројекта *Историја српске књижевне периодике* кључан је документ из 1969/70. под називом *Годишњи план рада Института за књижевност и уметност у Београду за 1970. годину*. Да би се он разумео, важан је укупан истраживачко-организациони контекст који се мењао у том периоду. Треба уз то напоменути да се детаљи овог и других докумената, као и расправе поводом њих, износе у овој студији као важни јер илуструју колико на оснивање једног колективног истраживачког подухвата утиче низ институционалних, правних и личних фактора, поред подразумеваних научних мотивација. Истраживања у ИКУМ-у су се, као што наведени документ показује, поделила у два основа одељења – Одељење за историју књижевности и уметности и Одељење за теорију књижевности и уметности. У делу документа који се односи на Одељење за историју књижевности и уметности дати су планови за три пројекта унутар њега: А) Библиографски приручник за историју југословенских књижевности, Б) Историја српске књижевне периодике и Ц) Критичка историја српске драме (Архива ИКУМ-а, у даљем тексту: АИ).

Као што се из документа још види, почетак рада на пројекту *Историја српске књижевне периодике* био је најпре предвиђен за 1969. годину, али је одложен због тога што „дотатори“, Републичка заједница за научни рад и Републичка заједница за културу, нису могле синхронизовано да решавају питања о средствима потребним за реализацију пројеката. Средства „у износу од [тадашњих] 30.000. – динара /половина укупне суме/ условљена су добијањем исте суме од Републичке заједнице за научни рад, која, услед објективних околности, своју одлуку није могла да донесе него ју је одложила за 1970. годину. Како у оба фонда постоји спремност и начелна сагласност да се овај пројекат финансира уколико се буде остваривао у Институту, може се очекивати да ће рад на пројекту започети 1970. године“ (АИ).

План је био да ИКУМ најпре именује научно руководство пројекта и укупну логистичку припрему. Предвиђени су, као што документ показује, врло прецизни кораци: да се „одржи један скуп научних радника, истакнутих књижевника, уредника часописа и културолога, где би се расправљало о питањима везаним за рад на Историји српске књижевне периодике“; затим би „материјали с тог скупа били публиковани, након чега би се у Институту приступило изради елабората, који би садржао научно образложену методолошку концепцију Историје; научно образложену периодизацију српске књижевне периодике; садржај Историје по књигама, поглављима и одељцима; комплетан списак тематских јединица; детаљна упутства за рад на Историји“, а предвиђен је и неизбежни техничко-организациони део плана који је укључивао „финасијски предрачун трошкова; ритам рада у четворогодишњем раздобљу и списак сарадника. По изради елабората приступило би се ангажовању спољних сарадника“ (АИ).

Као што се може видети, овај изузетно амбициозно замишљен и захтеван подухват, чији је предлог поднела цела редакција часописа *Књижевна историја*, у почетку је требало да се ослони на свега неколико (стално) запослених научника из самог ИКУМ-а, и званична је одлука била да почетком 1970. године Институт „распише конкурс за руководиоца пројекта и једног стручног сарадника“ (АИ). Заправо, сарадници Пројекта требало је да буду и научници већ запослени на Филолошком факултету Универзитета у Београду, што се и остварило.

За методолошко и организационо осмишљавање Пројекта подједнако је важан документ под називом *Наставак XLVII седнице ужеј Савеза Инститиутиа за књижевност и уметност, одржане 19. 5. 1970.* Након званично одобрених довољних финансијских средстава (тадашњих 4,5 милиона динара), чланови ужег Савета могли су и да званично изаберу руководиоца пројекта. Они су на иницијативу директора ИКУМ-а Предрага Палавестре о томе почели да расправљају под тачком Разно, али је М. Матицки тражио да се ово питање стави у основни Дневни ред, тачније тачку 2, како би се расправа о њему на истој седници и окончала (АИ). Из стенографски прецизно забеле-

жене расправе (Олга Ступаревић) види се, тако, да је директор поставио питање о томе „ко ће водити пројекат и да ли да се руководилац пројекта изабере јавним или интерним конкурсом“, да су чланови Савета инсистирали да руководилац пројекта мора бити Александар Петров („јер је идеја о том пројекту његова и квалификован је за ту дужност“ – др Жарко Видовић; зато што је „тај пројекат створио А. Петров са групом сарадника из часописа *Књижевна историја* – Драгиша Витошевић; и зато што је „то наша етичка обавеза према А. Петрову, који се изборио за тај пројекат“ – Иванка Удовички), док је П. Палавестра као директор саопштио да А. Петров није једини нужни избор, односно да он то може бити тек по испуњењу званичних услова. Тако је на крају донета одлука да А. Петров најпре као вршилац дужности од 1. 7. 1970. године до 31. 12. 1970. године „припреми извршење прве фазе пројекта, да организује рад сарадника и са њима изврши све друге послове у вези са пројектом“, „после ког рока је Институт дужан да за сталног руководиоца пројекта изабере лице са докторатом књижевних наука, односно признатим научним звањем“ (стр. 5–6 документа), а што би било учињено интерним конкурсом. Како је 1971. године А. Петров на Филозофском факултету Свеучилишта у Загребу одбранио докторску дисертацију те последично постао званични, стални руководилац, то је и година која је узета за обележавање педесетогодишњице Пројекта.

Планиран за 1970, „Елаборат за историју српске књижевне периодике“, кључна оснивачка методолошка студија Пројекта, објављен је ипак касније, 1973. године. Као што се из уводног текста за темат у којем је „Елаборат“ у часопису *Књижевна историја* објављен види, аутори студије сматрали су свој први програмски запис из 1969. године тек „преднацртом пројекта“ (Редакција, „Пројекат“, *КИ*, год. VI, бр. 21/1973: 3). Он се зато у овој студији схвата као претходни али интегрални део каснијег текста *Елабората*. Прво научно иступање у часопису *Књижевна историја* 1969. године, као и истовремено покретање часописне сталне рубрике Из историје српске књижевне периодике, описали су и тумачили у каснијим методолошким чланцима сами оснивачи Пројекта и каснији руководиоци и сарадници (Матицки 2002, Грбић 2014: 221–222).

Сам *Елаборат* колективно је потписала *Научно-истраживачка јединица „Историја српске књижевне периодике“*. У уводу за темат, под насловом „Пројекат: Историја српске књижевне периодике“, напоменуто је да су његови аутори у најужем смислу речи Јован Деретић, Владимир Јовичић, Васо Милинчевић и Александар Петров. Они су именовани као „научно руководство Пројекта“ (Исто 4), а преко напомене да су „у разговорима који су вођени у Институту, поред руководиоца Пројекта, учествовали и сарадници: Драгиша Витошевић, Вида Голубовић и Душан Иванић“ део ауторства у формулисању „Елабората“ приписује се практично и потоњим трома истраживачима.

На први поглед је упадљива чињеница да је Пројекат у првој фази бројао више руководилаца него „обичних“ сарадника, посебно с обзиром на раније инсистирање на једном и јединственом руководиоцу. Та чињеница се показује као и те како оправдана кад се види да први опсежни ауторски монографски истраживачки резултати објављени 1979. године припадају управо коруководиоцима Деретићу, Јовичићу и Милинчевићу, и да откривају изразито плански рад изведен прецизно по начелима *Елаборација*. Као што указује Драгана Грбић, „уколико се занемари профил периодичних публикација, као и жанровске и тематске разноврсности обухваћене у ове три монографије а пажња се усредреди само на хронолошки принцип при одабиру корпуса и проучаване грађе из периодике, јасно се види да су *Алманаси Вуковој годба* с обухваћеним периодом од 1918. до 1847. (односно до 1873), *На раскришћу епоха* с обухваћеним периодом од 1850. до 1860. године и Јовичићева монографија посвећена *Ошаци* ни с обухваћеним временским периодом 1875–1892. године, изашли заправо као прве три у низу књига новог пројекта“, те је тиме „реализован онај део истраживачког плана Пројекта, који је у поглављу Периодизација [...] означен од броја II (од 1813. до 1850) до V (од 1975. до 1895)“ (Грбић 2014: 220).

Сам *Елаборација* био је подвргнут јавној расправи организовањем Округлог стола тј. разговора о *Елаборацији* који је одржан 26. јуна 1973. године (кад А. Петров износи да је *Елаборација* завршен 18 месеци раније и у том облику „смештен у фијоке“). *Књижевна историја* у поменутом темату је објавила дати транскрипт расправе („О Елаборату за Округлим столом“), као и темељне програмске студије Душана Иванића („О природи часописа“) и Драгише Витошевића („Белешке о обради часописа“). Тако је на једном месту академска заједница заинтересована за проблеме историје књижевности и књижевне периодике могла да пронађе све што је у том тренутку о овој теми на српскохрватском језику научно систематизовано. Транскрипт расправе у овој студији посматра се такође као интегрални део текста *Елаборација* не само зато што је тако објављен већ зато што су сугестије учесника, с једне стране, утицале на касније програмске текстове Пројекта, а с друге стране, зато што постављају питања о методологији писања историје (српске) књижевности која су до данас остала отворена. *Елаборација* с *Расправом*, колективни и дијалогски начин њиховог настанка, као и остварена југословенска ширина и сама јавност расправе о концепту једног појединачног истраживачког пројекта, могу се сматрати догађајима без преседана у историји српске и југословенске науке о књижевности.

Први циљ аутора „Елабората за *Историју српске књижевне периодике*“ био је да јасно одреде основне појмове ове претпостављене историје, а то су *српска*, *књижевна* и *периодика*, као и сам појам *историје*. Такође, теоријско образложење тј. методологију писања

планиране историје и њено штампање у форми књиге, као материјалног производа са свим конкретним радњама које он подразумева, аутори овог текста сматрају подједнако важним. Организациони и материјални услови од почетка су освешћени, дакле, као једнако битни колико и „нематеријални“, научни.

При одређивању основних појмова, а то уједно значи и обухвата планираног истраживања, водило се принципом максималног укључивања. Тако се при одређењу *периодике* укључују „сва гласила која имају утврђени ритам излагања“: дневно, недељно, више пута у недељи, петнаестодневно, месечно, двомесечно, тромесечно, два пута или једанпут годишње. „Дакле, новине, листове, часописе, алманахе, зборнике, календаре, годишњаке“ (1973: 5). Нужно ограничење ка књижевном (пр)описује се тако што се обрада ванкњижевних елемената захтева само у оној мери у којој је у функцији књижевности, а „новине и листови у којима је присуство књижевности успутно и привремено, неће бити предмет посебне обраде“ (6).

При самом одређењу *књижевности* наглашена је свест да се границе између књижевног и некњижевног мењају од епохе до епохе, и да за сваки од периодизацијских сегмената планиране *Историје* овај појам мора бити посебно дефинисан. Направљена је пре свега граница између два велика „периода“ у сагледавању функције књижевности па тако и природе књижевне периодике; први, од 1786. до средине 19. века, и други од средине 19. века до „данас“. У првом „чисто“ књижевна периодика и не постоји, а књижевношћу се сматрају и некњижевни текстови у двадесетовековном смислу речи; у другом периоду делују књижевни или примарно књижевни часописи. Ово разграничење је начињено из сазнајних разлога и због научне прецизности, а не како би се што више периодике или садржаја искључило. Напротив, и овде се води принципом максималног укључивања: „*Историја* није, заправо, само историја *књижевне* периодике. Она је нешто више: она је повест о присуству и животу књижевности у српској периодици, од почетака до данас. Наравно, у почетку је то повест сваког присуства и широко схваћене књижевности, [...] док ће у другом периоду то ипак бити историја *књижевне* периодике и осмишљеног, организованог, делотворног, дакле не случајног присуства у српској периодици“ (6).

У погледу *националној одређења књижевности* и периодике аутори *Елаборација* полазили су од појма *народа*. Тачније, укрштајући и повезујући концепте националног, државног и књижевног, аутори су разграничили три историјска периода. Из такве визуре, *први период* траје од 1768. до 1918, кад се „поново ствара српска држава која, међутим, не окупља цео српски народ“, и током којег се, све до 70-их година 19. века, „главна средишта српске културе налазе изван граница Србије“ (7). Како се из објашњења види, границе између српског, хрватског и црногорског у овом периоду није увек

свуда могуће јасно успоставити, али аутори ипак покушавају да то учине и за ту сврху бирају научно најмање чврст термин и појам: српско национално биће. Они га, истина, затим чине нешто научнијим наводећи да се оно испољава преко имена, језика и писма, али већ даље у реченици сугеришу да ни то није недвосмислен критеријум, оградом: „с тим што треба утврдити особености српске периодике у појединим подручјима (Босна и Херцеговина, Хрватска), као и особености црногорске периодике која, и поред тога што је у националном погледу српски опредељена, носи специфична обележја црногорске друштвено-политичке и културне стварности“ (8). Из наведеног је видљиво да је реч о флуидним категоријама и да постоји свест да се недвосмислена упутства истраживачима по овом питању ни не могу дати.

Дрући њериод по овој концепцији траје од 1918. до 1945. и то је историјски период „без посебне државности српског народа; цео српски народ живи у оквирима заједничке, југословенске државе“ (8). Аутори овде формулишу низ одређења која би могла бити корисна данас, кад заједничке државе више нема и кад у српским и хрватским националним историографијама делује снажан отпор према заједничком наслеђу, које се онда или искључује из новодефинисаних националних оквира или пак укључује уз негирање југословенског имена и значења и своди се само на етнонационално. Аутори, те 1972/3, дефинишу да је „у једном делу књижевне периодике појам *српској* укључен у појам *југословенској*, а у другом делу књижевне периодике у првом плану је појам класног“ (8). Њихов закључак је стога да у датом периоду излази низ часописа који не припадају изразито и опредељено ни српској ни хрватској књижевности, односно који припадају и српској и хрватској књижевности с обзиром на уредништво, сараднике, избор писама и друге факторе. Из свега је за предстојећу праксу писања *Историје српске књижевне њериодике* изведен логичан закључак да ће у њу бити уврштени сви такви часописи. Свакако, уз оне који су и у том периоду били недвосмислено српски опредељени, а таквих је, заједно с недвосмислено хрватским, било збирно највише (Исто). Најактуелнија истраживања у оквиру групе за проучавање периодике у ИКУМУ-и посвећена су највећим делом управо југословенској међуратној периодици.

Трећи њериод за ауторе *Елаборација* јесте онај од 1945. године, кад „српски народ, као и остали југословенски народи, стиче своју државност (НР, односно СР Србија у оквирима федеративне народне, односно социјалистичке републике Југославије)“ (8). Из овакве поставке, аутори доносе одлуку да ће „у принципу“ за овај период *Историјом* „бити обухваћена само књижевна периодика која излази на територији матичне републике“ (9), с тим да би гласила српског народа у Хрватској такође требало да њоме буду обухваћена (Исто). Дато схватање и формулацију данас у најбољем случају можемо сма-

трати практичним, изнуђеним избором због нужног ограничавања обима посла како би се он икада и окончао. Међутим, у научном и чињеничном смислу она је неоправдана јер је и на први поглед јасно да се из корпуса историје српске књижевне периодике (свакако ни хрватске) не могу искључити југословенски часописи као што су *Бразда* (Сарајево, 1948–1951) и *Izraz* (Sarajevo, 1957–1992) и бројна дечја и омладинска периодика објављивана у Загребу и Сарајеву (као што се из корпуса историје хрватске периодике који би се пописивао данас не би могла искључити дечја периодика штампана у Београду или Горњем Милановцу). Другим речима, републичке границе у Југославији нису могле бити узете и за границе (националних) књижевности или корпуса књижевне периодике.

На великом Округлом столу одржаном поводом *Елаборација* (у даљем тексту *Расправа*), у коме су учествовали југословенски научници позвани управо из свих република (Фрањо Грчевић, Радован Вучковић, Мусхин Ризвић, Милорад Павић, Рашко Јовановић, Бранко Милановић, Мирослав Ваупотић), расправа ће се у највећој мери водити поводом овог националног одређења (и, на другом месту, периодизације). Забележени текст расправе чита се данас као подједнако релевантан део *Елаборација*, тј. као текст на који се у данашњим књижевноисториографским расправама вреди позивати.

Мусхин Ризвић је први имао примедбу на концепт националног одређења. Пре тога, он је практично изнео сопствени елаборат, из кога се могло видети да је и сам довољно дуго у истраживању књижевне периодике. Његова основна поставка је у следећем: с часописима, у којима сви елементи које је и сам издвојио (редакција, сарадници, публика), јасно припадају једној националној структури – не постоји проблем уврштавања у национално замишљену историју књижевне периодике; међутим, већ и „ако један од набројаних елемената часописно-комуникативног система изневјерава национални оквир [...] методологија националног одређивања постаје сложенија, осјетљивија, мора водити рачуна о изузецима те проширивати оквир националног концепта у регионални, друштвено-политички и слично“ (25). Зато Ризвић тврди да „свако национално генерализације одређеног часописног комплекса на основу претежности, а на рачун мањине сарадника, књижевних прилога и читалачке публике [...] води у ненаучни, неисторијски књижевнополитички интегралizam“ (25). Међутим, оно што треба нагласити то је да и Ризвићев захтев за чисто научним принципом није остварив у књижевноисторијским националним одређивањима јер оно увек јесте и политичко, тј. идеолошко. Наука у овом смислу не може бити идеолошки неутрална управо зато што је и процес стандардизације језика, књижевности и културе као националне део политичког процеса формирања и потврђивања нација, тј. резултат је дугог рада одређене националне идеологије. Иако детаљније образложење захтева по-

себну студију, овде ће засад бити изнет став да је решење за писање национално засноване историје српске или хрватске књижевности (да се задржимо само на њима) односно историје српске или хрватске књижевне периодике, заправо врло једноставно. Ове историје почињу као (етно)националне, српске и хрватске, управо у време кад почињу и поменути процеси, у другој половини 18. века, и то како „по себи“, тако великим делом и кроз еманципацију од страних империјалних оквира и стега, да би већ од краја 19. века попримиле карактер српско-хрватске/хрватско-српске узајамности, који ће допринети стварању првих дословно и доследно југословенских часописа (*Књижевни Јуџ* 1918–1919), а након периода у којем паралелно постоје и југословенски и уже национални часописи, и који прелази временски оквир писања *Елаборација*, постојећи и новостворени часописи враћају се претежно етнонационалном одређењу и оквиру. Све то прати (пре)обликовање и разградња држава и нација, а књижевни часописи су конститутивни делови тих процеса, а не (осим понекад) њихов пуки резултат. Другим речима, због постојања периода етнонационалне недиференцираности односно периода југословенског заједништва, ни онда ни данас није постојао разлог да се одустане од писања националне историје књижевне периодике. Проблем се јавља само тада када истраживачи у националној недиференцираности и југословенском заједништву виде проблем. Најједноставније је решење да се у потенцијалном писању оваквих историја у једну националну историју укључују сви часописи који се и по минималном основу у њу могу укључити, а то подразумева да исти часопис у потпуности припада и некој другој потенцијалној националној књижевној/периодичкој историји. Југословенски часописи припадају данас националним књижевностима које „настављају“ свој самостални живот након разградње југословенске државе. Односно, југословенски часописи припадају данас конкретној националној књижевности онолико колико институције те књижевности (или само и појединци који имају институционализовану позицију) прихватају југословенско наслеђе као своје. Уосталом, југословенска књижевност и даље опстаје, с тим што се често именује као постјугословенска или *регионална*, чиме се заправо такође потврђује њена практична над(етно)национална функционалност.

Дакле, не постоји разлог да се, и онда кад се уважава посебност југословенског периода, национални принцип у писању историје српске периодике одбаци или релативизује. У истраживањима периодике у ИКУМ-у почев од 2010. године описано „решење“ примењивано је без потребе за посебним теоријским образложењима. Зборници посвећени југословенским часописним феноменима објављени су у едицији Историја српске књижевне периодике, при чему им се ни кроз уреднички концепт нити кроз појединачне радове њихов југословенски карактер и опсег није сужавао на поје-

диначни уженационални, напротив, али се није релативизовала ни њихова истовремена припадност и појединачним националним књижевностима. Такав је случај, на пример, с проучавањима часописа, односно зборницима *Нова Европа* (1920–1941), *Часописи за децу: југословенско наслеђе* (1918–1991) и *Часопис Женски њокреј* (1920–1938). Њихово југословенско значење и значај је, другим речима, исказано некад само насловима и целином значења монографије, а уколико нпр. није насловом, онда, поред значења целине, кратко и јасно у уводним напоменама (*Часопис Женски њокреј 1920–1938*),¹ или чак само у фусноти (*Феминистичка контрарајавност*).²

Вратимо ли се у 1973. годину, Александар Пејовић је у *Расправи* приметио да ће национално одређење часописа, иако теоријски у *Елабораци*у јесте добро одбрањено, у пракси значити да ће морати да се иде „од појединачног до појединачног књижевног материјала, где ће често постојати недоумице“ (27). Подсетио је да се већ раније код израде сличних подухвата у другим институцијама, у изради ретроспективне библиографије југословенске књиге, морао напустити територијални принцип, по републикама (27). Фрањо Грчевић је национални критеријум, конкретније, видео као „страховит проблем“, уз искрену напомену: „и не знам како ћете ви из њега испливати“ (31). Грчевић се није сложио с тезом М. Ризвића да у том смислу треба „гледати састав редакције, па онда територијални принцип, па онда како је тај часопис оријентиран“ (32) већ је сматрао да треба „гледати структуру: гдје тај часопис по својој књижевној структури спада, или гдје он претежније спада. Може бити да ће онда бити часописа који ће се узимати као двонационални или можда вишенационални часописи“ (32).

Из реченог се наслућује да би одлука о томе где часопис претежније спада зависила од тога *ко* и *с које њозиције* процењује његову националну припадност. Тако је видљиво да је имплицитна позиција појединих учесника у развијању аргументације и проналажењу решења више етнонационална, а других више југословенска. Од актуелне позиције истраживача, дакле, зависи поглед на књижевну прошлост, па тако и Грчевић показује осетљивост управо за југословенско, а Ризвић у расправи на југословенство реагује редуccionистичким интервенцијама. Занимљиво је, и за данашњи

1 Објашњавајући настанак зборника у склопу широког и обухватног подухвата, уреднице пишу: „*Пројекат Женски њокреј 2020* је осмишљен како би се обележио јубилеј – век од оснивања првог феминистичког југословенског часописа [...].“ (Милинковић и Свирчев, „Уводна реч“, *Часопис Женски њокреј 1920–1938: зборник радова*, 2021: 9).

2 „Одређење *српска* периодика у поднаслову књиге (*Жанр женског њоршрејта у српској њериодици 1920–1941*) служи пре свега ограничавању истраживачког корпуса, а не да би се описала национална припадност или оријентација периодика. Већина часописа који се посматрају су југословенског карактера и опредељења, али би синтагма *југословенска њериодика* у наслову захтевала проширење корпуса проучаваних текстова (самих портрета) у мери која би га чинила непрегледним и ишла на штету њиховог пажљивог читања“ (Бараћ 2015: 12).

тренутак у коме иста идеолошка размимоилажења делују, оно место у расправи где Грчевић убедљиво описује југословенство *Књижевної Јуїа*, и затим и *Босанске виле*, а Ризвић неодложно – и то овај запис расправе технички прецизно бележи – интервенише: *Фрањо Грчевић*: „Особито ће бити тешко с босанским часописима, рецимо *Босанском вилом*, која је имала мјешовиту сарадњу, која је имала мјешовиту редакцију, која је и по цијелој својој оријентацији била један југословенски часопис... (*М. Ризвић*: Пред крај излагања.) ... Па онда лијеви часописи између два рата, итд.“ (32).

Исто тако, и Бранко Милановић сагледава дати часопис другачије од Грчевића: „На пример: *Босанска вила* – то је српски књижевни часопис, гласило српског духовног живота у Босни и Херцеговини, који, поред осталог, одражава и еволуцију српске националне мисли у Босни и Херцеговини која се, као и другим нашим крајевима у то време, гранала у правцу југословенства“ (34–35). Мирослав Ваупотић је такође ту „лакмус“ групу часописа (сувише) лако разврстао: *Босанска вила*, *Гајрећ*, *Просвјетља* – српски, а *Нада* и *Бехар* – хрватски су часописи. Према његовом мишљењу, у том периоду нема муслиманских часописа, и такво би додељивање представљало анахронизам из накнадне социјалистичко југословенске позиције (40).

За данашњу расправу о националној припадности тековина југословенске књижевности, која је врло жива, занимљиво је да Грчевић у односу на Ваупотића мисли управо супротно: да се мора уважавати та накнадна перспектива, тј. позиција савремености: „постоји једна политичка и уставна југословенска стварност која поставља одређене своје императиве и своје захтјеве које ми нити можемо нити требамо заобићи“ (42). Грчевић у том смислу закључује: „И без обзира на то који ћете принцип узети у обзир, то би се, у сваком случају – гледиште југославенског братског заједништва и социјалистичког одређења – негдје у предговору морало јасно ставити до знања“ (43). Овај Грчевићев закључак, који указује на (сталну) нужност освешћивања и експлицирања сопствене методолошке позиције у подухватима књижевне историографије, а која укључује и вредносни тј. идеолошки став према доминантој и номиналној државној и културној политици, одговара актуелној методологији проучавања историје српске и југословенске периодике на Одељењу. И при томе јој одговара како начелно, тако и конкретно садржајно, а што се, као што је већ напоменуто, може видети већ и по насловима, односно концепцијама последњих издања средишње едиције.

Крајњи одговор покретача Округлог стола Александра Петрова на расправу о националном одређењу у том је тренутку био – бар у најкраћем би се могао на то свести – да *Елабораци* ни не нуди коначна решења (1973: 20). И заиста, као одјек критика изречених у расправи, нешто другачији тон појавиће се у тексту програмског карактера објављеном деценију касније. Програмска начела која су

Драгиша Витошевић, Ђорђије Вуковић и Александар Петров изнели у *Уводној напомени* у оквиру монографије *Српска књижевна периодика 1768–1941. Попис и други прилози* (објављеној 1984. у институтској едицији *Приручници*) и јесу начела по којима је затим уређивана серија *Историја српске књижевне периодике*. Ови проучаваоци тада су, између осталог, писали:

Књижевна периодика обично успоставља везе између народа. На југословенском простору су се често мешале и прожимале националне културе. Многи подухвати били су ношени духом отворености, ширине и сарадње. Часописи и листови су се покретали и издавали да би се уклониле препреке и неспоразуми и повећало узајамно поверење. Сврха национална разграничења периодике, као ни народне књижевности, не могу се до краја извесити. Сваки покушај те врсте неизбежно се суочава са отпором самог материјала. Због свега тога се данас, када се пише историја појединих националних књижевности, а поштово историја периодике, морају поштовати начела двојне или, пак, тројне припадности, која одговарају природи самих ствари (Витошевић, Вуковић, Петров 1984: 7, курзив С. Б.).

У српској науци о књижевности питањима историје књижевности систематски се годинама бави Ненад Николић (*Геометрија прошлости: Књижевна историја Јована Деретића*, 2013; *Проблеми савремене књижевне историје: Критичка пролејмена за обнову националних књижевности и њихових историја*, 2015, *Идентичности српске књижевности*, 2019), који критички преиспитује њене раније као и новије концепције, и то управо се фокусирајући на проблем националног одређења. Може се само претпоставити колику би научну корист донела једна отворена расправа југословенских размера која би се организовала поводом Николићевих монографија. Међутим, с обзиром на то да је окупљање књижевних историчарки и историчара у таквом опсегу данас теже (али не и немогуће) замислити, Округли сто поводом Елабората остаје и као подсећање на чињеницу да је, можда заувек, изгубљена једна дисциплинарна заједница која је унутар себе нужно полемичка, али самим тим и научно легитимнија од садашњих национално оградањених књижевноисторичарских заједница.

Вратимо ли се самом *Елаборату*, стижемо до тачке која је такође изазвала полемике. Видећемо да је *Историја* према првој концепцији требало да обухвати период од тачно два века, од 1768. до 1968. године (*Елаборат*), да би у следећој крајња граница била скраћена, до 1941. године (Вуковић 1983). За основну структурну јединицу историје аутори су изабрали књижевну епоху, и то тако што „свака књижевна епоха представља целовит и у одређеном делу аутономан део *Историје*“ (9). Према томе како је замишљено да ће бити писан уводни део за сваку од епоха-поглавља, додатно се ишчитава схватање књижевне историје аутора *Елабората*. Каже се да ће у уводу

бити изнета књижевно-историјска обележја епоха, доминантни и пратећи књижевни токови, владајући књижевни критеријуми епохе, однос према књижевној традицији дате епохе, и на крају улога часописа у епоси. Аутори су имали идеју да се појединим часописима, који су трајали кроз више епоха, посвети и више поглавља, али да сама *Историја* никако није замишљена као „зборник студија о часописима и листовима“ већ ипак континуирана целина која и самом „својом структуром представља историју, ток, еволуцију, која има своје природне целине: епохе, раздобља“ (9). Схватање о природним целинама, и *природном* и *орјанском* те тако биологистичком у културним и друштвеним појавама, и овде се, као у случају појма националног *дића*, уплело у једну иначе научно изразито промишљену и модерну концепцију.

Из свега се, другим речима, види да се већ установљене епохе – да се само на том питању задржимо – у доминантним књижевноисторијским проучавањима узимају здраво за готово. То се свакако не може аутоматски сматрати методолошком грешком, посебно зато што се од нечег мора поћи, а то нешто не може бити ништа друго до већ постојеће знање. Међутим, управо пракса проучавања књижевних часописа уздрмава овакво схватање поделе тока књижевног деловања на јасно разграничене епохе, као и на постојање једног јединог еволутивног тока књижевности. Наиме, грађа – и то што је обимнија, тим више – наводи проучаваоце на стално нова осмишљавања, на уочавање различитих књижевних (еволутивних, али не нужно само таквих) токова, организованих по више принципа, повезаних као и паралелних, тако да управо писање историје књижевне периодике разбија оквир који је испрва постављен. Исто је тако научнички ауторитативно проглашавање и разграничавање *доминантној* и *прајдећег* штетно за даљу истраживачку слободу, која једина и даје смислене резултате и стварна (са)знања. Актуелно схватање сарадника Одељења није на позицији негирања постојања књижевних периода и епоха већ почива на разумевању да је тај појам колико скуп недвосмислено утврдивих и повезаних књижевних чињеница, толико и научни и културни конструкт, односно да је могуће – посебно на основу детаљног истраживања периодике – оцртавати, именовати и описивати новоуочене *епохе* у култури и књижевности.

Из перспективе данашњег читања, заиста чуди како се у *Елаборацији* наша идеја и формулација о природној целини епоха, и може се објаснити једино инерцијом деловања пређашњих дискурса, будући да се овде полазило од супротног, од појма књижевне еволуције у формалистичком смислу. Управо тих година, наиме, А. Петров ради на преношењу идеја и текстова руског формализма у југословенску науку, и захваљујући и његовом напору у историји књижевности се заувек напуштају ранији органицистички концепти. Тако

и у *Елаборайџу* неколико реченица даље стоји објашњење које лако препознајемо као извод из еволуционистичког схватања књижевности руских формалиста: „Треба истаћи још један важан, суштински, методолошки принцип приступа часописима и листовима, а и целим епохама. Значај часописа, па према томе и његово место у *Историји*, зависи не само од улоге коју је он играо у епохи која се књижевноисторијски осветљава. Неки часописи не би били довољно истакнути ако би се њихов значај оцењивао само са становишта књижевних мерила епохе у којој су деловали. Представљајући споредну или пратећу линију своје епохе, они су могли бити претеча доминантних збивања једне од будућих епоха. Значај часописа, према томе, оцењује се не само на основу књижевно-историјски васпостављених мерила његове епохе, већ у контексту целокупне историје српске књижевности, не занемарујући ни данас присутна и важећа мерила. *Историја* је одређена књижевним тренутком у којем настаје, књижевним мерилима данас присутним и важећим, као и стањем, сазнањима и достигнућима савремене науке о књижевности“ (10). Можда управо пример задржавања остатака превазиђеног у оквирима новог јесте једно од сведочанстава моћи појаве која се може назвати *инерцијом дискурса*.

И у оквиру тог новог и модерног погледа, замишљено је, дакле, да се одређују „значајнији часописи“, и јасно освешћено да тај статус није апсолутан. Једино што није самоосвешћено јесте питање: *ко* ту замишљену хијерархију одређује? Односно, остало је да се у методолошком смислу оде још само један корак даље и увиди да је позиција истраживачица и истраживача неминовно и субјективна. То је позиција на којој стоје актуелно запослени у Одељењу (Јован Букумира, Зорана Симић, Јелена Лалатовић, Жарка Свирчев, Јелена Милинковић, Станислава Бараћ), а претпоставка је да се и ова методолошка метапозиција у погледу схватања (не само књижевне) прошлости у будућности може „усавршавати“. Као што су аутори *Елаборайџа* исправно истакли, писање о прошлости условљено је сазнањима и достигнућима савремене науке, али не само науке о књижевности већ укупне хуманистике којој и ова наука припада.

Питања која се у вези с тим данас изнова постављају јесу који би то часописи били „значајнији“, и ако се консензусом сарадника утврди да неки то и јесу, да ли ће им се у датом тренутку посветити пажња и време на штету неких других, који се можда живо обраћају нама данас? Исто важи и за појединачне аспекте часописа, различите појаве унутар периодике, за које ћемо се у одређеном моменту истраживачки определити. Иза ових питања стоје заправо и друга методолошка питања: да ли свака група истраживача која делује у одређеном периоду, а сада већ постоји педесет година истраживачког (дис)континуитета, има права да за себе и свој тренутак одговори на то питање? И да ли сваки истраживач понаособ има заправо и

обавезу на то? На ова питања може се посредно одговорити једном од синтеза које Ана Коларић изводи из уочених сродних закључака тројице проучавалаца књижевне периодике – Ђорђија Вуковића, Роберта Скоулса и Клифорда Вулфмана – а то је да је „једна од најважнијих одлика доброг проучаваоца периодике – ауторефлексија, односно самокритика“ (Коларић 2017: 47). Како је то сликовито представио Вуковић, периодика представља „царство мњења, ставова, уверења“, па ће и „истраживач тешко избећи пристрасност. Родољуб ће имати више симпатија за родољубље, космополита за космополитизам, те ће се стога уверења сударати и у *Историји* као што се сударају и у периодици“ (1983: 368).

Периодизација је, у сваком случају, у Елаборату била постављена као основни принцип структуре *Историје*. Периодизација књижевне периодике била је организована у десет целина који би представљали и десет средишњих поглавља књиге. Тих десет периода тј. епоха који представљају и десет средишњих поглавља замишљене књиге јесу: 1) период од 1768. до 1813. („почеци“); 2) од 1813. до 1850. („први период стварне периодичке активности“, „период деловања више праваца“); 3) од 1850. до 1860. („период раскршћа, или смена књижевних епоха, период појаве романтизма“); 4) од 1860. до 1875. („период романтизма у српској књижевности или Омладинско доба“); 5) од 1875. до 1895. („период реализма у српској књижевности“); 6) од 1895. до 1918. (није посебно именован); 7) од 1918. до 1930. (прво раздобље модернизма); 8) 1930. до 1948. (раздобље социјално ангажоване литературе); 9) од 1950. до 1960. (друго раздобље модернизма); 10) од 1960. до 1968. („у знаку обнове интересовања за књижевну традицију“).

Милорад Павић је, на пример, код периодизације замерио то што је „романтизам померен“ тј. да се позиционира касније него што би требало (*Расправа*, 1973: 21). Тиме је дао прилику да Васо Милинчевић у расправи објасни да се романтизам као правац јесте јавио раније, али да се романтичарски часопис појавио касније, односно да објасни шири методолошки принцип по коме „кад радимо периодику, држимо се онога што налазимо у периодици“ (Исто 29). Он наглашава да „треба имати на уму да смо при прављењу овог Пројекта полазили од извесних резултата до којих смо дошли проучавањем периодике, не поводећи се за неким апстрактним шаблоном“ (29). То ипак није било довољно Б. Милановићу, будући да је сматрао да овако замишљена историја српске књижевне периодике представља заправо историју српске књижевности, те у том случају успостављање овакве нове периодизације, која „мења досадашњу нашу слику, наш појам о историји српске књижевности 19. и 20. века“ (33), захтева много детаљније теоријско образлагање. М. Ваупотић је пак као проучавалац књижевне периодике разумео да она мора донети и нову периодизацију, али је ишао корак даље и од

аутора *Елаборатија* и залагао се за њену још већу аутономност, сматрајући да се периодизација књижевних часописа не може изводити према стилским формацијама и правцима већ да „они морају имати и једну другу, [ја бих рекао] мало традиционалнију, повијесну, дакле хисторијску периодизацију“ (36). Ваупотићев циљ је био да скрене пажњу на неизбежност историјског принципа у историји периодике, због чега истиче узимање у обзир ратова, прекретничких друштвених збивања и преображаја, али у коначном за њега питање превласти књижевног или општеисторијског остаје отворено, односно бира поштовање дихотомије тј. двојства периодизације (38).

Укупна структура *Историје* као књиге замишљена је и подељена у два дела: 1) саме историје, каква је управо објашњена, и 2) анекса, који би садржао попис, односно хронолошку библиографију укупне периодике тј. часописа која ће садржати и „кратак опис њиховог књижевног деловања као и оцену тог деловања са становишта књижевне историје“ (10–11). У наредних десет година оваква *Историја* није објављена, па тако ни укупна грађа прикупљена за *Анекс*. Део ње објављен је у књизи *Српска књижевна историја 1768–1941. Попис и друштво историје* (1984), а део је остао у виду стотина записа (на посебно осмишљеним картицама) у Архиви Института. Тако је један велики део рада сарадника Пројекта остао невидљив и данас, а то посебно важи за рад Видосаве Голубовић која се, поред осталих видова проучавања, посветила управо овом изворном облику рада.

У *Елаборатију* издвојена начела проучавања часописа и листова, формулисана такође врло промишљено након неколико година интензивне праксе читања периодике, једним делом су остала (ре) формулисана и примењивана и касније, а једним делом су „изневеравана“ будући да су ограничавајућа у погледу сазнања. Тако се управо првонаведено начело морало изневерити јер је постулирало да се истражује само „оно што се испољило и јавно исказало, што је било штампано или што се могло или може ишчитати између редова, или што се могло или може сазнати посредним, али исто тако књижевној јавности доступним путем“ (12). Данас зачуђује изнесени став да архиве часописа не треба истраживати, као и да таква истраживања ничему суштински не доприносе: „Накнадно објављене часописне архиве осветљавају путеве који су водили до часописа и листова, њихову генезу и скривену биографију, али мало доприносе њиховом потпунијем упознавању као књижевних чињеница. Архиве нам могу променити слику о намерама, за које се накнадно може утврдити да су се суштински разликовале од остварења, али предмет науке о књижевности су књижевна дела и остварења, а не жеље и намере, сем ако нису биле јавне, програмске, манифестне“ (12).

Чини се да се од оваквог приступа у наредном периоду рада Пројекта одустало јер ће за десет година Ђорђевић Вуковић у новом програму *Историје* предлагати чак и описивање часописа и листова

„за које се зна да су били припремани а нису се појавили“ (Вуковић 1983: 369) и јасно ће истаћи да се мора реконструисати контекст за који се подаци могу пронаћи управо у архивама часописа („Свако искључиво усмеравање на анализу текстова и запостављање уредничких послова и финансирања, вештине придобијања читалаца или односа са цензуром, знатно би нас удаљило од онога без чега не би постојали часописи и листови“, Исто, 357).

Преостала наведена начела остала су функционална све до данас и доследно се испуњавају у студијама сарадника Одељења: да је потребно одређивати и промишљати врсте и типове часописа који долазе до изражаја у одређеном периоду, да је потребно увек изнова дефинисати разлике између три основна типа (листа, часописа и новина), да се на основу низа врло различитих чинилаца одређује место часописа у књижевном животу и друштву у појединој епохи (сама њихова бројност узета збирно, тиражи појединачних часописа, одједи о њима у дневној штампу, унутрашња структура итд.), да се часописи проучавају истовремено и као затворене структуре и као део ширег система, да се посебна пажња мора посветити проблему жанрова, да се подједнака пажња посвећује домаћој и страниој књижевности итд.

У отварању разговора о *Елабораци* Александар Петров је надупунио изнете аргументе, 18 месеци након њиховог писања, па се данас његова уводна реч, као и цела *Расправа*, како је напред речено, може сматрати интегралним делом текста *Елабораци*. Петров истиче да је у теоријском и методолошком смислу кључно то што је пракса истраживања часописа сараднике Пројекта логично упутила ка томе да књижевно дело не посматрају по себи већ као „обрасло, да тако кажем, и то очигледно обрасло, вантекстовним везама“ (*Расправа* 1973: 18), тј. на „односе које је модерна наука о књижевности у једном тренутку ставила у други план, или запоставила, с правом посвећујући кључну пажњу ономе што представља главни предмет њеног испитивања, или што је, с правом, јунак модерне науке о књижевности – дакле, књижевном делу“ (Исто). Ово је изузетно занимљив и само наизглед парадоксалан моменат у проучавању књижевности, у коме исти теоретичар ради на стабилизовању науке о књижевности промовисањем тезе о њеној аутономији тј. аутономији књижевног дела, захваљујући којој се наука о књижевности и јесте коначно успоставила као посебна наука, а с друге стране, кроз истраживања чији је подстицај дошао из истог (рускоформалистичког) круга изнова (му) се отвара чињеница неаутономности књижевног текста/дела, с тим да такав став, наравно, није више заснован на старим позитивистичким погледима.

А. Петров је све могуће методолошке контрадикторности и амбиваленције *Елабораци* објаснио и помирио формулацијом да се одговори дати у њему „сећају својих дилема и ти одговори треба да

подстичу нове научне дилеме, дакле да не затварају пут, да не нуде коначна решења“ (20). Петров затим логично закључује да нешто ипак даје коначност постављеним начелима писања историје српске књижевне периодике, а то је тренутак кад буде објављена књига под овим називом, и њен методолошки нацрт тиме практично „укинут“ (20). Како она није написана (а не изгледа да ће икада и бити), данас *Елаборати* читамо као отворени текст, с којим је сваки следећи у дијалогу, што и проучавања периодике чини стално теоријски и методолошки отвореним. На крају уводне речи Петров је очигледно ипак имао потребу да не остави недоумице у погледу превласти „унутрашњег“ или „спољашњег“ приступа књижевном делу кад се пише историја књижевне периодике, односно да се заложи за њихово укрштање, те каже:

Међутим, истовремено, чини нам се да неке тезе истакнуте у том предговору, нарочито оно о сусрету модерне науке о књижевности са оним што се зове социологијом, идеологијом, философијом, у данашњем тренутку, у време, дакле, широких преиспитивања, – да тај сусрет, да тако кажем, између модерне науке о књижевности и марксизма – што, у ствари, и јесте једна од теза овог елабората – пружа нама данас праву могућност за размишљања и у том смислу, нарочито на једном таквом терену као што је област српске књижевне периодике (20).

У темат су, као што је речено, ушли и први чланци писани после дужег и интензивног искуства читања периодике. Методолошки текст „О природи часописа“ Душана Иванића проистекао је из непосредног проучавања часописа и одликује га то што је аутор довољно уопштавао и теоретизовао, а ипак задржао жив тон као одраз помених непосредности. Научна лепота овога чланка огледа се, дакле, у томе што истраживач пише непосредно над сопственом праксом и спознајама, и „на лицу места“ проналази терминологију и теоријске формулације. Текст је писан поступком *in medias res*, без много увода и сажетим изношењем основних спознаја о предмету. Оно што Иванић издваја условљено је и грађом с којом се он претежно сусретао, а то је српска књижевна и некњижевна периодика 19. века. У неким моментима наизглед, посебно из данашње перспективе, дефинише оно што је очигледно, али то је заправо оно што се у науци мора урадити („Часопис има почетак, ток и крај, али и узроке појављивања и природу уклапања у ред чињеница књижевности.“ „Првенствено се ради о једном ритму, без обзира на одступања од прокламованог ритма“ (58)).

Ради илустрације вредности овог чланка, данас се могу издвојити спознаје попут оне да „кад један часопис достигне највиши ниво, увијек долази до подударана намјера редакције (уредника), нивоа прилога сарадника, повољних издавачких услова, одговарајуће улоге у књижевним токовима (вриједношћу поруке упућене у публику)“ (58). Затим, једна од базичних, да постоје различити начини при-

ступа часопису као књижевној чињеници, а пре свега два: синхронијски и дијахронијски. Синхронијски приступ за Иванића у томе тренутку значи да „тек од завршених часописа може се говорити о њиховој физиономији (кад престану излазити). При томе опадају поредбе између појединих свезака, годишта, година, тематских, редакцијских, стилских и других помјерања, тј. небитне су тренутне опречности, а часопис посматрамо као тоталитет јединствене структуре“ (59). Иванић наглашава да би синхронијски приступ могао бити *contradictio in adjecto*, али да и тако треба приступати. Дакле, у овом случају Иванић практично предлаже синхронију једне дијахроније. Дијахронијски приступ за Иванића је пак „проматрање у настајању, трајању, гдје се појединачно постепено трансформише у јединствену, дограђену форму“ (59).

Иванић издваја и парадоксе периодике, што је назвао *уну-џарњом дисонантношћу*. Такво је, на пример, питање форме: „Форма часописа је и јединствена и парцијална. Низ појединачних елемената даје карактер цјелини, а цјелина се јавља као нови квалитет“ (60). Овом Иванићевом раном теоријском учачавању донекле одговара касније одређење Маргарет Битам о затвореној и отвореној форми часописа, и њиховој дијалектици (Beetham 1989: 98–99). Затвореном формом их чини континуитет у излажењу, истоветност структуре сваког броја и слично, а отвореном оно што је Умберто Еко приписао отвореном делу – часопис нуди читаоцу простор да конструише своју сопствену верзију текста (као збира свих текстова) селективним читањем. Ипак, сматра Битам, при томе мора бити постављена тенденција која алтернативна читања ограничава „помоћу стварања доминантне позиције из које се чита, позиције која се одржава са више или мање доследности у једном броју и између бројева“ (Исто 98–99).

Занимљиво је да Иванић управо у некњижевној периодици – али оној у којој је књижевност присутна – види оптимално средство (идеалну грађу) и за разумевање књижевне периодике и изградњу модела њеног проучавања. Под знаком *књижевни њрилози у њериодици некњижевној садржаја* – Иванић објашњава да ту спадају сва периодична издања која редовно објављују књижевне прилоге а насловом и поднасловом нису означена као књижевна, нити су то по свом садржају. По његовом мишљењу, разлози бављења овом периодиком су вишеструки: „Ради се о најпроширенијем виду наше периодике, која садржи знатно књижевних прилога, често и најистакнутијих стваралаца. [...] Она освијетљава књижевност и књижевне токове из посебног угла и даје, чини се, изванредан материјал за нека уопштавања“ (61). Иванић чак потенцијал проналази у периодици која је „на репу“ књижевности и тек условно доноси књижевни материјал (61) јер баш она „може упозорити на архетипске елементе одређеног периода“ (61). У тој периодици ретко ће се по

Иванићу открити нове вредности, ту је мало „истинског стварања“, али је бављење њоме оправдано „и с обзиром на теорију књижевности, сврху књижевности, њену слојевитост и сложеност“ (61). После проучавања часописа за забаву и поуку, које је спровео сам Иванић, овакав методолошки налог ће се показати посебно плодотворним у каснијим проучавању еснафске, дечје, омладинске и женске периодике у оквиру Пројекта и Одељења.

Управо ту је Иванић на трагу најнеухватљивијег предмета у оквиру студија периодике, а то је читалачка публика. О њој он заправо говори и кад разматра питање класификације часописа и питање избора критеријума те класификације: „Један може бити на линији комуникативне усмјерености, па ће поједине врсте бити називане: омладински, војни, женски, дјечји и сл. Али одмах уз релацију часопис – публика намеће се и група стваралаца (сарадника и уредника, редакције)“ (62). Иванић сматра да класификација омогућава описивање и онај моменат развоја периодике, посебно књижевне, где се запажа издвајање посебних часописних врста, „унутарња диференцирања у развоју часописа као појаве и као форме“, што битно утиче „и на вриједност прилога и на стварање посебних књижевних и периодичних слојева“ (63), и открива се како „одређени тип часописа прати уједно стварање одређеног типа књижевности“ (63). Сви ови Иванићеви методолошки налози, без обзира на то да ли су их сви каснији истраживачи читали и познавали, даће своје резултате на конкретном материјалу, кад се буде откривала и дефинисала (различита) аматерска, примењена, ангажована, социјална, женска, радикална дечја, адолесцентска и друга књижевност.

Највреднији од свих можда је најопштији завршни закључак Душана Иванића да се „не треба плашити при томе утиска да се појам наука о књижевности не поклапа сасвим са оним што обухватају наша испитивања и проучавања књижевне периодике. Управо оваква проучавања дају и науци о књижевности нове димензије“ (63). Управо у овом ставу имплицитно је садржана свест о институционализацији науке и теорије књижевности, и о томе да је потребно постојање више аутономних истраживачких институција како не би дошло до дисциплинарног учауривања и конзервирања.

Драгиша Витошевић је, слично Иванићу, у свом чланку унутар темата „Белешке о обради часописа“, успео да са минимумом исказа објасни максимум методологије. Издвојио је кључне појмове у проучавању часописа, и то крајње прегледно, чак по бројевима, у 35 тачака, који су некад прецизно изражени, а некад описно или метафорично дати. Витошевић је ове тачке поделио у две групе: на оне које се тичу непосредно самог часописа, и на оне које су упутство за проучавање часописа. Заправо, обе врсте појмова заједно чине методолошку мрежу за њихово проучавање, па их Витошевић зато и означава континуираним бројевима. За ову прилику биће сведени на

једну реч или синтагму колико год је то могуће, а ти (описни) појмови су: „мотори“ и магازини, књижевна критика, преводна књижевност, први број, релативност програма, претходници, односи између часописа, часописно стање, појединости, некњижевно, одсутно, утицај преводне књижевности, уредник, сведочанства (подаци); прочита-ти цео часопис, читати више пута, библиографија часописа, садржај часописа, књижевни живот, епоха, место објављивања, књижевност једне земље као целина, позната дела, начин обраде, редослед обраде, монографије, псеудоними, цитатне напомене, обим текста, зборници монографија, тешкоће рада, часописи – вид националног самосазнања. Из овог чланка настаће десет година касније *Уишњик* којег је Витошевић саставио заједно са Ђ. Вуковићем.

Начин којим је Витошевић издвојио, укратко описао и примером илустровао дате појмове – јасан а динамичан, жив и узбудљив – слика је самог предмета проучавања, дакле књижевне периодике, као и Витошевићевог истраживачког односа према свом научном предмету, и то упркос ономе што ће бити заведено под *ишешкоће*. Закључак који се из свега може извести јесте да је проучавање књижевних часописа „сложеније и теже од проучавања појединих писаца, појединих књижевних дела или књижевних родова, пошто су часописи све то, и још много више и много разноврсније“ (Витошевић 1973: 77). То је заправо и разлог зашто истраживачи често свесно одустају од оваквог, потпуног увида у своје теме. То је и био разлог због којег је Слободанка Пековић зборник радова с тродневног научног скупа *Пушћоис у српској йериодици* (ИКУМ; 8–10. 04. 1998) била приморана да преименује у *Књију о йушћоису* и објави у другој едицији, а не, како је планирано, у серији *Историја српске књижевне периодике*. Мањи број сарадника, наиме, остао је доследан примарној теми, а други део се у коначној верзији чланка ограничио на обраду појединачних путописних текстова, избегавши истраживање њиховог часописног контекста, те тако ни зборник није могао да понесе изворни конференцијски наслов.

Теоријски концепти који су овим првим текстовима постављени, и одређена методолошка размимоилажења између утемељивача студија периодике у српској науци, остаће у њиховим радовима делатни и живи и деценијама касније. Тако, као што примећује Весна Матовић сводећи резултате (нових) доприноса за истраживање тј. зборник радова *Жанрови у српској йериодици*, „дилема“ о односу књижевног жанра и периодичне форме остаје отворена (Матовић 2010: 7). Одговор на питање о статусу и аутономији књижевних жанрова у оквиру периодика може с подједнако добрим аргументима да иде у корист надређености контекста тј. периодика (А. Петров) као и у корист самосталности жанра (Д. Иванић) (Исто: 7–8).

Као што ће и сами наслови књига у „званичним“ едицијама Пројекта показати (видети *Прилоје 1* и 2), а као што показује и Би-

блиографија која укључује и посебне студије (Грбић и Миљковић 2010), писање и структурирање *Историје српске књижевне периодике* оснивачи сарадници нису сачинили по првобитном плану.

Историју српске књижевне периодике у виду јединствене а вишетомне књиге, као што је више пута наглашено, они нису никад објавили. Међутим, кроз истоимену едицију и појединачне студије заправо су учинили то на начин који је проблемски, а самим тим далеко више научни. Могло би се рећи да су класични хронолошки приступ и приручничка свеобухватност „жртвовани“ зарад методолошки изазовнијег истраживања и иновативнијих сазнања. Заправо, у пракси се до данас остварило оно што је Радован Вучковић још у *Расправи* (1973) предвидео и сугерисао. Наиме, Вучковић је тада истакао да би замишљена *Историја српске књижевне периодике*, која мора бити писана као хомоген текст, захтевала испуњење неких идеалних услова: морала би да окупља „екипу стручњака који имају веома блиска и сродна гледишта“, да би та екипа „морала да усклади своја хтења и да их подреди пројекту који ради“, као и да би њени чланови „морали да уједначе критеријуме према којима одабирају и раде материјал“ (1973: 51). Пошто је приметио да су прве студије о књижевним часописима (објављене у *Књижевној историји*) урађене врло добро, али да су концепцијски сувише различите да би се укључиле у *Елаборацију* замишљену целину *Историје*, Вучковић је посумњао да је могуће потпуно усклађивање истраживача потребно за њено писање, па предлаже бољу алтернативу: „да се не пише оваква једна историја литературе као историја часописа, него једноставно, да се пишу монографије које би онда служиле као материјал за синтетичку историју литературе, монографије часописа које би обухватале целокупан материјал на свим нивоима његове структуре, то јест и онај мање важан, и онај битан, и онај програмски, и онај прозе, и онај критике и поезије, и томе слично. [...] А оваква историја литературе као историја часописа, како је овде замишљена, мени се чини да није подразумевала овакав један рад на часописима и монографијама о тим часописима“ (52). Оно што ће се кроз серију *Историја српске књижевне периодике* и појединачне студије изван едиције остварити јесте управо *такав један рад на часописима* какав је Вучковић описао.

Намера првих истраживача Пројекта није била да изневере свој првобитни план. То је била последица како чинилаца на које је указао Вучковић, тако и преобимности саме грађе, као и нужне академске покретљивости, прелазака истраживача из Института у друге установе, и стварања одређеног кадровског дисконтинуитета који је пак значио да обучавања сарадника и избори неких области проучавања почињу с времена на време испочетка. Остварени резултати, међутим, говоре да је коначни исход оваквог рада заправо бољи гј. научно релевантнији – темељнији, критичкији и употребљивији.

При томе овакав приступ сарадницама и сарадницима даје истовремено и нужну строгост научног плана и оквира, али и довољно слободе да изаберу ужи предмет с којим могу да се истраживачки и вредносно идентификују. Зато су дати приступ примењивале касније руководитељке и руководиоци (Миодраг Матицки 1987–2006, Весна Матовић 2006–2015, Станислава Бараћ 2016–2020, Јелена Миљковић 2021–).

Кад је у питању поменута „преобимност“, треба напоменути да је већ на самом почетку рада на часописима, и пре оснивања Пројекта, оваква врста грађе „савладала“ истраживаче пре него што би они успели да савладају њу. Наиме, на почетку *Разговора о Елаборацији*, А. Петров је подсетио да је снажно интересовање за часописе заправо почело покретањем пројекта за југословенску књижевност и један од његових првих послова, припрему *Библиографије српске и хрватске књижевне периодике 20. века*, која, међутим, никад – па ни до данас – није довршена, а 1969. године „је изгледало“ да ће она „у скорој будућности угледати светлост дана“ (*О Елаборацији* 1973: 17).³ Те године је у Уводнику Редакције *Књижевне историје*, првој најави Пројекта Историја српске књижевне периодике, чак било најављено да би ова *Историја* само „уколико се обезбеде одговарајућа материјална средства, требало да буде припремљена за штампу до краја 1973.“ (1969: 264).

Програмска начела проучавања (историје) периодике изношена су након *Елаборација* увек кад су аутори осећали потребу за тим, независно од врсте текста који су писали. Она су често била и одговор на начела постављена у *Елаборацији*, а како је време одмицало и све мање у односу на њега, а више из потребе да се за сваки нови уочени периодички корпус или феномен осмисли одговарајућа методологија. Тако заправо сваки појединачни чланак у неком од зборника или појединачна ауторска монографија доноси и нови и посебан методолошки оквир, о чему сведочи и одломак узет за мото ове студије.

Програмска начела пројекта објављена су након *Елаборација* у званичнијем смислу у студијама „За једну историју књижевне периодике“ (1983) Ђорђија Вуковића и „Дигитализација (књижевне) периодике и методологија њеног проучавања“ (2011) Милана Миљковића, Биљане Андоновске и Станиславе Бараћ.

3 М. Матицки описује како је заправо из пројекта *Библиографски приручник за историју југословенских књижевности*, касније преименованом у *Изучавање историје југословенских књижевности*, проистекао, поред још два, и пројекат за историју српске књижевне периодике (Матицки 2002: 7). Индикативно је да поглед на укупна издања овог библиографског пројекта Мирослава Пантића – који је 1965. године започео с примарном идејом израде темељних и великих библиографија, све до краја његовог рада 2001. године – показује да он јесте произвео много тематски разноврсних ауторских монографија и зборника, али да је урађена само једна велика библиографија, *Библиографија српских алманаха и календара* (1986) М. Матицког (в. Исто: 8).

Индикативно је да ни Ђ. Вуковић, као ни аутори *Елаборација*, не раздваја методолошко-теоријску од организационо-техничке стране писања *Историје српске књижевне периодике (1768–1941)*. Посебно је занимљиво то што се Вуковић не позива на *Елаборацију* – иако је текст очигледно писан на иницијативу руководиоца А. Петрова, а исти сарадници и даље раде на овом подухвату – али управо та слобода и непосредност писања на основу сопственог истраживачког искуства произвешће, као и у претходним случајевима, квалитет Вуковићеве студије. Такође, из његових речи је јасно да се и после десет година од званично усвојеног детаљног програма рада, истраживачи и даље осећају као да су тек на почетку. Вуковић и дословно каже: „Изучавање је тек почело и још треба да се прикупља, пописује и грубо описује ова огромна грађа. После ће вероватно доћи прављење модела и тражење заједничких именитеља за то мноштво измешаних појава“ (1983: 370).

Те године, а Вуковићев текст је и тим поводом писан, завршен је први *Попис српске књижевне периодике са прилозима*, из чега се заиста види колико је времена потребно само да се састави основни и непотпун попис, који је далеко од исцрпне библиографије, а самим тим да је и *Историја* још даља. О том *предмету који неиресистантно измиче* своје свеобухватном (п)опису заправо и јесте реч у Вуковићевом програму. Укупан текст, а посебно његов део *Границе „Историје“*. *Књижевна и остала периодика*, компонован је и реторички изведен по принципу кретања клатна: аутор, говорећи из самог предмета, најпре изнесе максималистички концепт предмета истраживања (да *Историја* треба да обухвати и научну периодику или пак сталешку или све новинарске текстове), да би га затим ограничио („што није њен циљ“). Односно, текст је обликован као низ дилема и питања које произлазе из сваког од првобитно постављених начела писања *Историје*. Кроз овакву мисаону и методолошку дијалектику која је, поновимо још једном, произашла из природе самог предмета истраживања, Вуковићев текст чува и обнавља дух *Елаборација* и *Расправе*. Вуковићев текст нужно одлази и корак даље, како због новог научног контекста који се у међувремену развио и који му је близак (комуникологија, социолошка анализа садржаја, друштвена историја и историја приватног живота), тако и због личне осетљивости за друштвени контекст периодике. Та осетљивост за живот који пулсира *из и испод* сваког чланка и целовитог периодика искрсава у бројним реченицама дуж целог текста, с различитим акцентима с обзиром на то на који се аспект књижевног живота Вуковић у том моменту фокусира, а може се илустровати овом:

Јер, за разлику од историчара књижевности који се бави више или мање провереним вредностима, писцима и делима из имагинарног музеја националне културе и из школских програма, проучавалац периодике је упућен на целокупну књижевну производњу, па дакле и на паралитера-

туру и аматеризам који су неговали официри и свештеници, радници и сељаци, учитељи, ђаци и студенти, што је често био разлог покретања и одржавања сталешких и њима сличних часописа и листова (362).

Вуковић је инсистирао да се при писању *Историје* „морају користити многа савремена знања, свеједно што су настала у другим областима“. Без тога, само писање *Историје*, заправо свако проучавање периодике, нема правог смисла. Другим речима, уколико се та знања не би узела у обзир, „уколико историчари књижевности, који ће чинити главнину сарадника *Историје*, не би били спремни да изађу из својих (уских) традиционалних оквира, општи значај књиге био би знатно мањи. Једна погодна прилика била би пропуштена и цео подухват, без правог разлога, сужен [...]“ (1983: 356)

Овај Вуковићев захтев није испуњен на нивоу јединствене *Историје* (будући да баш уз тако захтеван идеал није ни било могуће да се напише), али је управо то поступак који су користили каснији истраживачи периодике, и који се слободно примењује, посебно након 2000, кад се проучавање књижевности уопште у потпуности отворило интердисциплинарним моделима. Управо у таквом приступу и његовој реализацији, у слободи да се за изабрани предмет (часопис, група часописа, одређени аспект периодике у виду жанра или књижевноисторијске појаве) такорећи на лицу места изгради и посебна методологија, лежи највећа вредност монографија и чланака унутар зборничких монографија о часописима. У томе лежи и њихов „општи значај“, што потврђује и даља употреба и цитираност датих монографија у радовима из других хуманистичких дисциплина. Истраживачи и истраживачице периодике, другим речима, нису пропустили „погодну прилику“ да изнесу широка и сложена знања кад им их њихов предмет већ нуди. Могло би се чак тврдити да су тек касније пројекатске групе – по одласку А. Петрова и самог Вуковића – у потпуности разумеле часописе на Вуковићев начин („мешавина у правом смислу речи“) и примениле његову поенту с тим у вези: да се историја периодике налази између других „историја“ с којима се стално сусреће (357).

Исто тако, пораст интересовања за часописе, који је Вуковић диктисао кроз тренд писања о периодици на бројним језицима током деценије пред писање студије, и изгледи „да ће она постати предметом рутинских академских послова, непрегледно и богомдано поље за оне који пишу магистарске и докторске тезе“, остваривали су се како у оквиру Пројекта, тако временом све више и изван њега (355).

Више је него индикативно да је и трећа наменски програмска студија писана на Пројекту подједнако уважавала теоријске и „техничке“ принципе у проучавању периодике. „Дигитализација (књижевне) периодике и методологија њеног проучавања“ (2011) М. Миљковића, Б. Андоновске и С. Бараћ настала је као одговор на позив научног скупа који се бавио дигитализацијом културног и науч-

ног наслеђа, односно као одговор на захтеве дигиталне хуманистике који су тих година постали неизбежан услов рада на књижевној периодици у глобалном оквиру и који су заправо истраживачима широм света и отворили видике за *студије њериодике*, новоименовану хуманистичку међудисциплину. И обрнуто, студије периодике су се као дисциплина на глобалном нивоу и учврстиле захваљујући могућностима дигиталне хуманистике. Све оно што су истраживачи књижевне периодике у ИКУМ-у од раних седамдесетих поступно формулисали, као и њихове колеге из *Друштва за проучавање викијоријанске њериодике* (1969–), постало је крајем деведесетих година 20. века, посебно након 2000. године, видљивији део хуманистичких знања. Оно што је пак кључна методолошка спознаја дате програмске студије, то је чињеница да су технолошки услови утицали на саму методологију проучавања периодике, односно да је први пут у овој врсти проучавања (као и уопште у хуманистици) оно што називамо његовим организационим или техничким аспектом усмерило теоријски аспект. Миљковић, Андоновска и Бараћ су на основу од 90-их година разрађиваних интернационалних репозиторијума (нпр. *Modernist Magazines Project*, *The Modernist Journals Project*, страница Европског друштва за проучавање периодике итд.), али и нове теоријске литературе, предложили моделе за прављење репозиторијума српске књижевне периодике, који су захваљујући деценијама рада Пројекта, и већ урађених библиографија, зборника и појединачних студија о часописима, као и дигитализацији српске периодике коју Народна библиотека од 2000-их спроводи, с друге стране, постали могући и извесни.

Аутори су наводили и конкретне предлоге за обликовање појединачних репозиторијума: „У том случају би се нпр. часопис *Српски књижевни гласник*, задржавајући своје неконтекстуализовано електронско постојање на сајту националне библиотеке, истовремено поставио и на други, специјализовани сајт, где би се нашао уз своју Библиографију и интердисциплинарни зборник радова, који се тим часописом бави (издање Института)“ (446–447). Ту се мислило и на друге резултате које је Пројекат већ остварио, као што је ауторска монографија Драгише Витошевића *Српски књижевни гласник 1901–1914* (1990), и десетине појединачних чланака сарадника Пројекта о *СКГ* објављених ван ових књига (в. Грбић, Миљковић 2010: 523–550). Овакви репозиторијуми служили би, као што то већ јесте случај с постојећим интернационалним, и у истраживачке сврхе и као помоћ у настави, тачније као праве хуманистичке научне и наставне лабораторије.

У већ традиционалном духу програмских текстова истраживача Пројекта, у том периоду вођеног под називом *Улога српске њериодике у формирању књижевних, културних и националних образаца*, аутори су дали својој методолошкој машти на вољу и максимали-

стички формулисали начела и захтеве која се из замишљених будућих дигиталних репозиторијума српске периодике (и њеног проучавања) могу извући (претраживост *периодичких кодова*, израда *стајистичких картица* и *личних карти* часописа, квантитативне и квалитативне анализе, жанровске и ауторске, интегрисање с одговарајућим међународним репозиторијумима итд.) (Миљковић et al. 2011: 451–452). Ти захтеви су се у пракси поступно остваривали и још увек се остварују. Тако је кроз репозиторијум-страницу посвећену часопису *Женски покрет* (zenskipokret.org) Јелена Милинковић с тимом од шест сарадница у периоду 2019–2021 реализовала оно што је било наомак потпуне реализације у подухвату Весне Матовић у периоду 2012–2015 с часописом *Руски архив* (библиографија, дигитализовани часопис, конференција, зборник – појединачно реализовани а необједињени у један репозиторијум). Тек кад се од почетка истраживање часописа заснује сасвим и у дигиталној хуманистици (што за генерације пре постојања ове дисциплинарне гране, логично, није било ни могуће), изводљивије је доследно изградити дигитални репозиторијум часописа као истраживачку и наставну лабораторију, каква је назначена у методолошком тексту из 2011. године. Репозиторијум zenskipokret.org у тренутку своје израде и јесте уведен у наставу, која се до његове појаве ослањала на уобичајене библиотечке изворе, о чему је, и не само о томе, писала Ана Коларић у својој књизи *Периодика у феминистичкој учионици: Часопис Женски покрет (1920–1938) и студије књижевности* (2021).

Методолошки чланак из 2011. године послужио је и као научно поуздана предрадна за организовање научно-документаристичке изложбе годину дана касније, која је представљала допринос Пројекта обележавању педесет година рада ИКУМ-а. Радом на изложби *Ре/визија: часописи као ајенси књижевности и културе* (2012) тадашњи сарадници Пројекта (Андоновска, Бараћ, Грбић, Матовић, Миљковић) обликовали су прву јединствену, а паралелну, и широко доступну синтезу дотадашњег развоја саме српске књижевне периодике и историјата проучавања дате периодике у ИКУМ-у. Изложба је била постављена у Народној библиотеци Србије, у сарадњи с којом је и организована, а подржао ју је Центар за промоцију науке. Након тога, сарадници су овај начин популаризације науке усвојили као готово обавезан облик рада, те су у сарадњи с одговарајућим институцијама поставили још три изложбе засноване на докторским истраживањима периодике (*ПРЕкретања: Хале-Лајнци, рекрејивница у живоју Доситеја Обрадовића*, 2013 /Грбић/; *Авангарда: од даде до надреализма*, 2014 /Андоновска/; *У соби сојствених пошрета. Женски пошрети и феминистичка контрајавности 1920–1941*, 2015 /Бараћ/).

II

Осим кроз одабране методолошке текстове, потпунија слика о методологији истраживања може се добити и погледом на две основне пројекатске едиције, као и освртом на истраживачке портрете најистражнијих сарадница и сарадника Пројекта.

Средишња едиција у којој се објављују резултати рада Пројекта је постала, својим оснивањем и објављивањем прве књиге, серија *Историја српске књижевне периодике (Прилој 1)*. Названа је серијом будући да је конципирана као целина чији су „томови“ означени бројевима, при чему није постављен било какав строги принцип ређања књига, било хронолошки у смислу књижевне периодизације, било тематски. Ову едицију истраживачи су касније почели колоквијално да називају „великом“ будући да делимично исти назив носи и каснија едиција нунумерисаних ауторских монографија мањег формата (Наука о књижевности. Историја српске књижевне периодике). Велика едиција је, дакле, спроведена као нелинеарно исписивање – најближе предлогу и предосећају Радована Вучковића – сложене историје српске књижевне периодике, објављивањем докторских дисертација, библиографија, летописа културног живота и зборника радова посвећених појединачним часописима, групама сродних периодичних издања као и појавама које периодику повезују синхронијски или дијахронијски. Њен оснивач био је др Миодраг Матицки, а едицијом је повезао ИКУМ и Матицу српску, чије је она најпре била заједничко издање, да би од 2010. године наставила да постоји као самостално издање ИКУМ-а. Већ сам поглед на наслове књига односно томова едиције, посебно кад се сагледају заједно с насловима мале едиције, јасно открива схватање историје српске књижевности, и разумевање националне књижевности и културе коју су истраживачи Пројекта практиковали, а које су у теоријским текстовима – као што је показано – елаборирали. Реч је о неригидном и „неканонском“ разумевању књижевности као полисистема у којем подједнаку важност имају појаве, тј. часописи и листови, настајали у тзв. центрима (нпр. *Јавор*, *Полиџика*) као и они наизглед локалнијег карактера (нпр. банатска периодика, *Књижевни север*); затим они настали као примарно књижевни (*Српски књижевни гласник*) и они којима књижевност није на првом месту (*Нова Европа*); они намењени деци подједнако колико и они намењени одраслима. Исто тако, књижевност и култура схваћене су као динамични системи који носе национално име а при томе не значе и етничко разграничавање и одсецање већ, напротив, међуутицаје, било да су ти утицаји ширег (какав је *Руски архив*) или ужег значаја (као што је буњевачки месечник *Невен*); односно, национална књижевност је схваћена као такав систем у којем оно што припада историји српске књижевне периодике може да има примарно југословенски карактер (нпр. *Дело*) и да буде део међународног покрета (*Женски њокреј*, *Жена данас*).

Едиција *Наука о књижевности. Историја српске књижевне периодике* колоквијално се назива „малом“ због формата, или по боји („трула вишња“). „Мала едиција“ предвиђена је пак за ауторске студије обима мањег од докторске дисертације, за магистарске радове или синтетичке студије посвећене темама изабраним по личном истраживачком сензибилитету (*Прилој 2*). Њен оснивач је такође М. Матицки, а уређивали су је он и В. Матовић.

Развој методологије истраживања периодике и вишеструке континуитете који су се свесно или спонатно успостављали током последњих педесет година могуће је додатно описати и кроз кратке осврте на рад појединачних сарадница и сарадника, пре свега оних који су се дуго или читав радни век задржали у ИКУМ-у, или на самом пројекту. Заправо, једина запослена која је од почетка до краја радног ангажмана радила на Пројекту јесте др Видосава Голубовић. Она је свој укупан истраживачки рад, изузев магистарске тезе, посветила српској и југословенској (књижевној) периодици. У истраживања часописа *Зенић*, В. Голубовић уложила је највише труда и времена, и по њима је препознатљива у научној и у културној јавности. Њено познавање *Зенића* и зенитизма не би, међутим, могло бити такво да није подробно познавала укупну часописну сцену југословенске авангарде (В. Голубовић је 1996. заједно са Станишом Тутњевићем уредила зборника радова *Српска авангарда у периодници*), али и читавог међуратног периода. То знање је формирано захваљујући изради *Лейхойиса културној живоји 1919–1925*, али је важно напоменути да је за то заслужан и рад који је резултирао стотинама исписаних картица о међуратној периодици које никад нису преточене у штампану библиографију или летопис. Сав тај видљиви, али и рад који је остао невидљив, резултат је замисли првог руководиоца Пројекта, А. Петрова.

Рад на *лейхойисима културној живоји* – који се састављају се на основу резониране библиографије дневне штампе, дакле, специфична су врста библиографског посла, темељног и незаобилазног за писање сваке историје – показује, као што се види из *Прилоја 1*, да су истраживачи периодике често и заобилазили овај задатак (највише *лейхойиса* урадила је Марија Циндори, а на другом месту Бојан Ђорђевић и поред тога што није био запослени на самом Пројекту), односно да је састављање библиографија појединачних часописа поверавано пасионираним љубитељима таквог посла (Станиша Војиновић) и професионалним библиотекарима. Неравномерна расподела базичног библиографског и аналитичко-синтетичког рада на часописима (након што је основни посао обавио неко други) ствара неправедан однос међу истраживачима периодике. Библиографски рад одузима изузетно много времена и оставља га мање за синтетичке студије, по којима се пре свега постаје ауторски препознатљив у одређеној хуманистичкој дисциплини. Библиографски рад сматра се

с разлогом мање ауторским. Међутим, управо зато је потребно да у једној истраживачкој заједници обе врсте рада буду равномерно распоређене или макар јасно професионално расподељене. Због тога је пожељно и да руководилац пројекта има оба ова искуства када ступа на ту позицију. У конкретном случају, рекли бисмо да А. Петров није могао бити свестан „библиографског оптерећења“ које ставља на поједине сараднике, будући да га сам није осетио, док је М. Матицки, као аутор изузетно обимне *Библиографије српских алманаха и календара I* (која, као и неки ранији подухвати, није довршена, те је остала без другог дела), као руководилац имао право искуство, па тиме и довољну свест о изводивости и завршивости одређених послова.

Ово је место на коме је најадекватније увести дигресију о библиографији часописа у методолошком и организационом смислу истраживања периодике. Наиме, на Пројекту се почев од целовите обраде часописа *Књижевни север* (библиографија + научни скуп + зборник) 1994/5. године усталио овакав троделни модел истраживања појединачног часописа. На тај начин су након 2000. године обрађени *Српски књижевни гласник* и *Нова Европа*, а развојем дигиталне хуманистике, у периоду после 2010. године, уз библиографију су истраживачима унапред били доступни и дигитализовани часописи *Руски архив* и *Женски њокреј*. Најдаље се отишло с последњим, за потребе чијег истраживања је, као што је већ поменуто, формиран исцрпан јединствени дигитални репозиторијум.

Идеални облик саме часописне библиографије био је исписиван само онда кад је био руковођен истраживачким потребама, тј. кад се начином (п)описа „чувао“ сваки појединачни број часописа као основна (а не и најмања) јединица библиографског (п)описа. Односно, такав облик часописне библиографије се стварао кад се у сваком смислу поштовала хронологија – као суштина периодичности и као израз уредничке воље (компоновања). Такав принцип примењен је у већини ових библиографија. Међутим, у библиографији какву захтевају стручно-библиотечки стандарди, и која се саставља по ауторском и/или тематском принципу, а каква је урађена у случају *Руској архива* и часописа *Дело*, из библиографије се, како то прецизно одређује Биљана Андоновска, практично губи сам предмет обраде, сам часопис. Андоновска овај закључак изводи из проучавања часописа *Дело* и потом анализе његове библиографије: „Парадокс капиталне и исцрпне библиографије која дефаворизује историчност и делатну културолошку природу овог периодика, те на исходишту свој предмет више скрива него што га препоручује интензивним истраживачким процедурама, свакако је тачка из које се мора отворити низ начелних питања о неопходности ефективније професионалне сарадње између библиотекарства и проучавања књижевне периодике“ (Андоновска 2014: 173). Таква сарадња доследно је остварена у последње две библиографије урађене на Пројекту/Одељењу (*Прилој 1*).

Након руковођења М. Матицког, који је кадровски и организационо стабилизовао Пројекат – посебно покретањем и устаљивањем његових едиција – кључан допринос развијању методологије истраживања српске књижевне периодике као руководитељка Пројекта дала је Весна Матовић. Њен лични теоријски развој било би могуће показати једино засебном студијом, а за ову прилику се, ради илустрације макар једног од токова њених усмерења, могу издвојити три студије из три зборника, које уједно осликавају и лични истраживачки и колективни организациони аспект у раду Пројекта. У првој од њих, „Социјалистичка младост Јована Скерлића и његове критичке идеје (Скерлићева сарадња у социјалистичкој штампи)“ др Матовић је за зборник *Прилози за историју српске књижевне периодике* (1990) – за који је урадила и укупан секретарски посао – сажела део опсежних докторских истраживања започетих на свом претходном пројекту „Социјалистичка традиција у српској књижевности“, који је у ИКУМ-у од 1976. до 1980. водио Димитрије Вученов. Да је претходно искуство било права припрема управо за проучавање периодике и организовање тога проучавања, потврђује већ следећи рад В. Матовић у главној едицији „О једном виду критичког мишљења у српској периодици почетком 20. века“ у зборнику *Традиционално и модерно у српским часописима на почетку века 1895–1914* (1992), који је уредила са др Слободанком Пековић. После низа других радова и послова, кад напokon буде и руководила Пројектом (2006–2015), до пуног изражаја ће доћи ширина знања, посвећеност предмету и организационе способности др Матовић, које ће резултирати низом изузетно захтевних уредничких подухвата попут великих конференција и изузетно обимних интердисциплинарних зборника радова. Студија „Слика о Немачкој у Новој Европи“ из зборника *Нова Европа 1920–1941* (2010), који је др Матовић уредила с др Марком Недићем, само је један од елемената у том корпусу, а високо постављена лествица у том смислу настављена је свим наредним (скуповима и) зборницима у едицији.

Кад је у питању организациони допринос који, као што све време тврдимо, непосредно утиче на методологију истраживања, В. Матовић је као руководитељка имала – и остварила – идеју да окупи и образује научни тим који ће, кад се удруже појединачне истраживачке склоности, моћи успешно да обрађује проблемска питања у укупном континуитету постојања српске периодике, од 18. до 21. века. Први тимски резултат у којем се на упадљив начин показао научни смисао дате идеје био је зборник *Жанрови у српској периодици* (2010). Др Матовић је, наиме, поступно, почев од 2006. године, како су прилике дозвољавале, тј. како је претходна генерација истраживача одлазила у пензију, а упражњавана су места за запослење нових сарадника, ангажовала Драгану Грбић, Милана Миљковића, Биљану Андоновску, Татјану Јовићевић и Милицу Ђуковић. Заједно с одраније запосле-

ном С. Бараћ, такав одабир истраживача и њихових склоности „по епохама“ створио је стабилну платформу и за друга трансепохална истраживања па самим тим и монографије тј. зборнике као њихов крајње видљиви резултат, какви су и *Традиција њросвећености и њросвећивања у српској њериодици* (2012) или *Значај дидблиографије њериодике за истраживање књижевности и културе* (2014).

Како је почев од 2016. године поново поступно дошло до кадровских промена на Пројекту, одиграла се и још једна видљива методолошко-организациона промена, па је Пројекат доминантно остварио резултате у смеру феминистичких студија периодике, који је својим пионирским радом на том пољу означила Слободанка Пековић (в. Бараћ 2020). Чињеница је да је рад Слободанке Пековић у ИКУМ-у и у оквиру проучавања периодике готово по правилу био пионирски и иновативан. Исто тако је по правилу обједињавао истраживачку „дубину“ и теоријско засвођавање „ископаног“ материјала. Њен научни портрет може се осликати издвајањем три чланка. „Модел часописа на почетку века: поетика и политика, стара правила и нове улоге“, објављен у зборнику *Традиционално и модерно у српским часописима на њочетку века (1895–1914)* (1992), који је уредила са др В. Матовић. Чланак осликава поменуто складно јединство емпиријске темељности и теоријске синтезе. С друге стране, студија „Путопис – условљеност жанра“ појављује се у тренутку – или непосредно пре тог тренутка – кад захваљујући постколонијалним студијама, на које се позива и ауторка, овај жанр улази у фокус науке о књижевности. Оно што је пак за проучавање периодике у вези с њим важно јесте да је реч о уводној студији зборника *Књија о њушойису* (2001), проистеклог из конференције *Пушойис у српским часописима*. Велики део ауторкиног рада илуструје студија „Поетика комуникацијског текста у часописима (Уводници, белешке)“ из зборника *Жанрови у српској њериодици*, која показује како је у оном што је проглашено маргиналним (белешке) заправо похрањено ново и битно знање, бар за онога тј. ону која уме тамо да га пронађе. Такав истраживачки приступ С. Пековић водио је ономе што је пак био најсамосвојнији и најоригиналнији пут у њеном раду – дефинисиње, анализа и синтеза женске и феминистичке периодике као и женске књижевности у контексту српске периодике – а што није остало као знање само у њеним појединачним студијама већ је то, како је наведено, најзаступљенији предмет и метода у данашњем раду Одељења.

Историја српске књижевне периодике, онако као што је првобитно замишљена, и како је већ речено, стално измиче своме коначном (п)опису, али се зато радом на тој замисли испоставило да се најбољи научни и методолошки продори догађају управо у том

измицању. Односно, догодили су се и догађају се у свему другом што је уместо *Историје* створено и још увек се ствара, с истраживачком перспективом којој се не види крај.

Прилог 1

Серија: Историја српске књижевне периодике

1. Душан Иванић: *Забавно-поучна периодика српског реализма: Јавор и Свражилово* (1988)
2. Видосава Голубовић: *Летопис културног живота 1919–1925* (1989)
3. Драгиша Витошевић: *Српски књижевни гласник 1901–1914* (1990)
4. *Прилози за историју српске књижевне периодике. Споменица Драгиши Витошевићу*. Ур. Александар Петров (1990)
5. Марија Циндори Шинковић: *Летопис културног живота (1904–1907): Политика, Правда* (1992)
6. *Традиционално и модерно у српским часописима на почетку века (1895–1914)*. Ур. Слободанка Пековић и Весна Матовић (1992)
7. *Банајска периодика 19. и 20. века*. Ур. Весна Матовић и Марија Циндори (1995)
8. *Српска авангарда у периодичи*. Ур. Видосава Голубовић и Станиша Тутњевић (1996)
9. Бранка Булатовић: *Летопис културног живота 1791–1849* (1997)
10. *Књижевни север (1925–1935)*. Ур. Марија Циндори Шинковић (1999)
11. Ева Бажант и Невенка Башић Палковић: *Књижевни север (1925–1935): библиографија* (1999)
12. Бојан Ђорђевић: *Летопис књижевног живота под окупацијом 1941–1944* (2001)
13. Марија Циндори Шинковић: *Летопис културног живота: Политика, Правда 1908–1911* (2002)
14. *Сто година Српског књижевног гласника. Аксиолошки аспекти традиције у српској књижевној периодичи*. Ур. Станиша Тутњевић и Марко Недић (2003)
15. Станиша Војиновић: *Српски књижевни гласник 1920–1941. Библиографија нове серије* (2005)
16. Дејан Вукићевић: *Дело (1955–1992): библиографија* (2007)
17. Душан Иванић: *Књижевна периодика српског реализма* (2008)
18. Марија Циндори Шинковић и Ева Бажант: *Невен: забавно-поучни месечник за Винјевце и Шокце (1884–1914): библиографија* (2008)
19. Марија Циндори Шинковић: *Нова Европа (1920–1941): библиографија* (2010)
20. *Жанрови у српској периодичи*. Ур. Весна Матовић (2010)
21. *Нова Европа 1920–1941*. Ур. Марко Недић и Весна Матовић (2010)
22. *Традиција просвећености и просвећивања у српској периодичи*. Ур. Татјана Јовићевић (2012)

23. Драгана Грујић и Гордана Ђоковић: *Руски архив: библиографија* (2012)
23. Марија Циндори Шинковић: *Летњојис културној живојиа 1912–1915: Политиика, Правда* (2013) [Услед техничке грешке, три монографије су објављене под истим бројем, а кад је грешка уочена, направљена је нова тако што је надомештен само један број уместо два. Коначно, редни бројеви су уједначени с два издања 2021. године, тако да је крајњи број од 36 књига у серији онај који је и тачан.]
23. *Значај библиографије йериодике за исцраживање књижевностии и културе*. Ур. Ана Ђосић и Весна Матовић (2014)
25. Бојан Ђорђевић, Драгана Грујић и Гордана Ђоковић: *Летњојис културној живојиа йоком Великој рајиа 1916–1918* (2014)
26. Станислава Бараћ: *Феминистичка концрајавностй. Жанр женској йорйрејиа у срјској йериодици 1920–1941* (2015)
27. *Часојис Руски архив (1928–1937) и култура руске емирације у Краљевини СХС/Јујославији*. Ур. Весна Матовић и Станислава Бараћ (2015)
28. *Часојиси за децу: јујословенско наслеђе (1918–1991)*. Ур. Тијана Тропин и Станислава Бараћ (2019)
29. Јованка Пољак и Оливера Иванова: *Женски йокрејй (1920–1938): библиографија* (2019)
30. Горан Коруновић: *Музе идеолојије. Обликовање националној идентййејиа у Подунавки и Даници Илирској* (2020)
32. *Часојис Женски йокрејй 1920–1938: зборник радова*. Ур. Јелена Милинковић и Жарка Свирчев (2021)
33. Лариса Костић и Емилија Аћимовић: *Жена данас (1936–1940): библиографија* (2021)
34. *Часојис Жена данас (1936–1940): йросвећивање за револуцију*. Ур. Станислава Бараћ (2022)
35. Јелена Милинковић: *Женска књижевностй и йериодика: Мисао (1919–1937) у концекстйу феминифилних часојиса* (2022)
36. *Посйајање ауторком. Освајање женској ауторсйива у срјској културйи*. Ур. Жарка Свирчев (2022)

Прилог 2

Наука о књижевности. Историја српске књижевне периодике

- Жарко Рошуљ: *Час ојиса часојиса: Мирођија, Будањ, Срјска везиља, Полицијски јласник* (1995)
- Станиша Тутњевић: *Часојис као књижевни облик. Прилој йийолојији књижевне йериодике* (1997)
- Жарко Рошуљ: *Час ојиса часојиса II: Геца* (1998)

- Жарко Рошуљ: *Час ойиса часойиса III: Пера Тодоровић* (2004)
- Весна Матовић: *Срјска модерна. Културни обрасци и књижевне идеје. Периодика* (2007)
- Станислава Бараћ: *Аванјардна Мисао: Аванјардне тенденције у часойису Мисао у време уређивања Ранка Младеновића* (2008)
- Слободанка Пековић: *Књижевност у функцији „йринуде“: часойис као фактор йреобликовања књижевној тексћа* (2010)
- Жарко Рошуљ: *Час ойиса часойиса IV: срјска шаљива йериодика (1850–1870)* (2010)
- Жарко Рошуљ: *Час ойиса часойиса V: краљеви и йолийичари у срјској шаљивој йериодици (18680–1918)* (2011)
- Весна Матовић: *Жанровске мейаморфозе Пера Тодоровића* (2012)
- Татјана Јовићевић: *Књижевност и новинарство у (йосћ)реализму* (2013)
- Жарко Рошуљ: *Час ойиса часойиса VI: Жанрови у срјској шаљивој йериодици (1830–1918)* (2014)
- Слободанка Пековић: *Часойиси йо мери достйјансћивеној женскиња* (2015)
- Марта Фрајнд: *Ойлеги о срјској йозоришној йериодици (1871–1941)* (2015)
- Жарко Рошуљ: *Час ойиса часойиса VII: Лексикон срјске шаљиве йериодике (1830–1918)* (2017)
- Жарко Рошуљ: *Час ойиса часойиса VIII: Лексикон срјске шаљиве йериодике (1918–1941)* (2019)

ИЗВОРИ

- Годишњи йлан рада Инсћиййућа за књижевност и умейност у Београду за 1970. йодину*, Архива Института за књижевност и уметност.
- Насћавак XLVII седнице ужеј Саветћа Инсћиййућа за књижевност и умейност, одржане 19. 5. 1970.* Архива Института за књижевност и уметност.
- <http://www.ru.nl/esprit/> ESPRIT – European Society for Periodical Research
- <http://www.rs4vp.org/index.html> RSVP - The .Research Society for Victorian Periodicals
- <http://home.earthlink.net/~ellengarvey/indexl.html> RSAP - Research Society for American Periodicals
- <http://dl.lib.brown.edu/mjp/> The Modernist Journals Project
- <http://modernistmagazines.com/> Modernist Magazines Project
- www.onb.ac.at Osterreichische Nationalbibliothek
- zenskipokret.org

ЛИТЕРАТУРА

- Андоновска, Биљана. „Часопис као библиографија културе: часопис *Дело* и проучавање послератне књижевности и културе“. *Значај библиографије периодаике за исцраживање књижевности и културе*. Ур. Ана Ђосић и Весна Матовић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2014. 155–181.
- Витошевић, Драгиша, Вуковић Ђ. И Петров А. „Уводне напомене“, у: *Српска књижевна периодаика 1768–1941. Попис и друић ирилози*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 1984. 7–8.
- Вуковић, Ђорђеије. „За једну историју књижевне периодаике“, *Књижевна историја*, 16.62 (1983): 355–370.
- Грбић, Драгана и Милан Миљковић. „Селективна библиографија научних радова о периодаици сарадника Пројекта“. *Жанрови у српској периодаици*. Ур. Весна Матовић. Београд – Нови Сад: Институт за књижевност и уметност – Матица српска, 2010. 519–550.
- Грбић, Драгана. „Периодика – кључ за утврђивање књижевног рељефа епохе. Јован Деретић као проучавалац српске периодаике“, *Стиановишије савремености и историјска ирошлости: књижевни историичар Јован Деретић*, ур. Мило Ломпар и Зорица Несторовић, Београд, Ниш: Филолошки факултет, Филозофски факултет, 2014. 219–233.
- Ђорђевић, Бојан. *Пола века науке о књижевности*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2012.
- „Књижевна периодаика“ [Уводник Редакције, непотписан]. *Књижевна историја* 2.6 (1969): 263–264.
- Матовић, Весна. „Жанрови у периодаици“, *Жанрови у српској периодаици: зборник радова*, ур. Весна Матовић. Београд: Институт за књижевност и уметност; Нови Сад: Матица српска, 2010. 7–13.
- Матицки, Миодраг. „Институт за књижевност и уметност 1962–2002“, *Књижевна историја*, 34.116–117, (2002): 5–16.
- Миљковић, Милан, Биљана Андоновска и Станислава Бараћ. „Дигитализација (књижевне) периодаике и методологија њеног проучавања“, *Дигитализација културне и научне баштине*, уредили Александра Вранеш, Љиљана Марковић и Александер Гвен, Филолошки факултет, Београд, 2011. 443–463.
- Научно-истраживачка јединица *Историја српске књижевне периодаике*, „Елаборат за *Историју српске књижевне периодаике*“, *Књижевна историја*, 6. 21 (1973): 5–17.
- „О Елаборату за Округлим столом“, *Књижевна историја* 6. 21 (1973): 17–57.
- Ре/визија: часописи као ајенси књижевности и културе*, каталог изложбе, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2012.
- Barać, Stanislava. „Feminističke studije periodike u Institutu za književnost i umetnost“. *Naučnice i društvu*. Ур. Lada Stevanović, Mladena Prelić, Miroslava Lukić Krstanović, Etnografski institut SANU, 2020. 283–291.

- Beetham, Margareth. "Open and Closed: The Periodicals as a Publishing Genre", *Victorian Periodicals Review*. 22.3 (1989): 96–100.
- Kolarić, Ana Rod, *modernost i emancipacija: uredničke politike u časopisima Žena (1911–1914) i The Freewoman (1911–1912)*. Beograd: Fabrika knjiga, 2017.

Stanislava Barać

*The Methodology of Periodical Studies at the Institute for Literature and Art:
The First Fifty Years*

Summary

The paper describes the fifty year-long development of The History of Serbian Literary Periodicals Project founded and carried out at the Institute for Literature and Art. The author has analyzed research methodologies established and applied during the time, continuities and discontinuities in their principles, and their value or anachronism in current studies. The analysis shows that the methodology is inseparable from the organization of research, and depends on practical organizational, personnel, and financial possibilities. In that sense, the paper explains how instead of the *History of Serbian Literary Periodical from 1768 to 1968* (later 1941), the research results have been introduced in the edition of the same name, which is not structured chronologically but problematically. The focus of the analysis was on representative methodological texts based on which was possible to reconstruct the methodology development. The first one is a "Study for the History of Serbian literary periodicals" (1973), as a collective manifesto of the founder (A. Petrov) and first collaborators of the Project (Vida Golubović, Dušan Ivanić, Vladimir Jovičić, Vaso Milinčević, Dragiša Vitošević, Jovan Deretić). Together with it, the transcript of the discussion on the study (1973) is for analytical reasons treated as an integral part of the manifesto, as well as the accompanying texts of two collaborators (1973). The second text is a theoretical draft "Toward a history of literary periodicals" (1983) written by later collaborator Đorđije Vuković. The third one is a methodological manifesto of a new generation of researchers, "The digitization of (literary) periodicals and the methodology of its research" (Milan Miljković, Biljana Andonovska, Stanislava Barać, 2011). In this frame, the paper explains some individual efforts (Miodrag Matićki, Vesna Matović, Slobodanka Peković), and concrete results in ever-changing approaches to periodical studies as of the concept of literary history.

Keywords: History of Serbian Literary Periodicals, Institute for Literature and Art, literary history, periodical studies, interdisciplinary research, scientific methodology, in the institutionalization of scientific disciplines, scientific dialogue, Serbian literature, Yugoslav literature

Примљено: 3. 6. 2021.

Прихваћено: 15. 2. 2022.